

УДК 94(477)«18/19»:656.815.3

Юлія Різник

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКОЇ ПОШТИ ПРАВОБЕРЕЖЖЯ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Автор статті розглянув та проаналізував особливості організації та діяльності сільської пошти Правобережжя в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Досліджено форми та методи функціонування пошти у сільській місцевості, її підвиди. Розкрито питання роботи волосних правлінь зі звичайними поштовими операціями та поштових пунктів при волосних правліннях, їх особливості та відмінності. На основі наявної джерельної та історіографічної бази охарактеризовано здійснення поштових операцій при поштових і залізничних станціях.

Ключові слова: сільська пошта, волосні правління, поштові та залізничні станції, поштові операції, Правобережна Україна.

Поштова галузь в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., незважаючи на певні позитивні покращення в організації мережі зв'язку, ще не відповідала вимогам часу. Зокрема, державна поштова служба не мала можливості доставляти поштову кореспонденцію адресатам, що жили на території повітів. Кореспонденція надходила лише до повітового центру, звідки всіма можливими способами доставлялася адресатам до місця призначення. Проблему забезпечення цілісним поштовим зв'язком сільського населення мали б вирішити волосні правління, поштові та залізничні станції, однак самостійно їм цього здійснити не вдалося.

Проблема особливостей організації та функціонування сільської пошти на Правобережжі та й взагалі в Україні є недослідженою. Основні факти з історії сільської пошти висвітлені у працях Н. Соколова [1–2] та Д. Яворського [3–5], які були сучасниками подій становлення зазначеного виду поштової справи. Діяльність сільських поштових закладів у губерніях та повітах, як один із способів розширення мережі зв'язку, досліджено у праці В. Бізіної [6], яка розкрила основні етапи становлення та особливості діяльності сільських пошт в українських губерніях. Окремі аспекти діяльності сільської пошти простежили у своїх наукових доробках сучасні дослідники О. Федорченко [7] та Н. Галич [8].

Питанню організації сільської пошти недостатньо приділено уваги, тому прагнемо проаналізувати особливості організації та діяльності сільської пошти Правобережжя в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Маємо на меті дослідити форми та методи функціонування пошти у сільській місцевості, її підвиди, висвітлити питання роботи поштових пунктів при волосних правліннях та волосних правлінь зі звичайними поштовими операціями, їх особливості та відмінності. На основі наявної джерельної та історіографічної бази охарактеризувати здійснення поштових операцій при поштових і залізничних станціях.

Органи місцевого самоврядування, які проводили різноманітні заходи, не зуміли організувати у сільській місцевості необхідну кількість поштових установ та не змогли задовольнити відповідні тому часу потреби населення у засобах комунікації. Нові види і форми поштового та поштово-телеграфного зв'язку на віддаленій від міста території, які запропонував російський уряд, можна назвати сільською поштою, адже головним її завданням вважалося наближення установ зв'язку саме до сільського населення. У 1830 р. вийшло положення «Про облаштування поштової частини». Ним визначалася постійна сума на сільську кореспонденцію залежно від потреб за попередні роки. Тому надбавка витрат при такому визначеному обмеженні ставала неможливою. Через це губернські і повітові поштові контори на підвідомчих їм територіях намагалися уникати прийому сільської кореспонденції. У цьому полягала значна причина призупинення загального розвитку сільської пошти, хоча вона через своє просте облаштування була зручною та необхідною. Для державної казни вона виявилася не тільки не збитковою, а навпаки, приносила досить значну суму прибутку.

Після розгляду положення, вирішили здійснити певні зміни і корективи до нього – до листопаду 1932 р. затвердити прийом і видачу сільської кореспонденції на всіх без винятку поштових станціях, де це не відбувалося раніше. Суму витрат на папір, сургуч та інше канцелярське обладнання визначалася в розмірі 6 крб. сріблом щорічно. Видатки ці вираховували із загального прибутку від збору за сільську кореспонденцію [1, с. 261–262]. Прийом і видачу сільської кореспонденції затвердили в дійсно необхідних місцях, зокрема в промислових, торгових місцевостях, у яких проживала значна кількість населення. Так, в 1842 р. сільські пошти існували

лише в 163 селах імперії. Внаслідок організації сільської пошти, вона отримала подальший розвиток завдяки поширенню операцій на всі види поштової кореспонденції [2, с. 52].

До історії виникнення сільської пошти відносяться деякі матеріали Поштового департаменту та Департаменту виконавчої поліції, починаючи з 40-х рр. XIX ст., в тому числі «проект установи розсильної пошти повітами для приватної кореспонденції», представлений в 1840 р. поштовим чиновником М. Семичевим [2, с. 51]. Наступне положення щодо організації сільської пошти вийшло 31 березня 1842 р. Ним пропонувалося, щоб сума витрат для облаштування поштових станцій сільської кореспонденції щорічно вносилися до кошторису державних витрат поштового відомства. Згадані положення 1832 та 1842 рр. згодом ввійшли до Поштового уставу 1857 р. у вигляді статей 484–487 [1, с. 262].

У зв'язку із утворенням сільської пошти утворилася інша подібна установа поштового відомства – розсильна пошта повітами для приватної простої кореспонденції. Повітова пошта була заснована в 1840 р. Її проект полягав у тому, що відносини різних осіб, які проживали в одному повіті, часто супроводжувалися незручностями через значні відстані. А розсилка великої кількості гінців задля прискорення швидкості доставки листів теж не була можливою. Незручності ці ліквідовувалися лише із заснуванням розсильної пошти повітами, зосереджуючи приватну кореспонденцію при поштовій конторі у повітовому місті. Введення такої розсильної пошти мало корисну ціль – доставити поштовому відомству нові прибутки. До того ж, на її утримання не потребувалося значних витрат, хіба що збільшення оплати чиновникам за працю, яка не входила в коло їх обов'язків [1, с. 263]. Все ж, як свідчать донесення губернаторів та начальників поштових округів за 1840–1866 рр., розсильна пошта не отримала широкого розповсюдження, оскільки необхідність в ній найбільш селян була ще незначною [2, с. 51]. Усі міри, які приймали задля її підтримки залишилися безуспішними [9, с. 823].

Заснування розсильної пошти відбувалося за певних обставин. Кожен поміщик, який постійно проживав у своєму маєтку, мав щотижневі відносини з поштовою конторою, здійснюючи віддачу листів і посилок на пошту та прийом кореспонденції на його ім'я. Коли ж відкрили при поштових конторах прийом листів для повітової кореспонденції, кожен мав вигоду відправляти з тим же гінцем і свої листи особам, що жили в тому повіті, вносячи плату, яка визначалася за зберігання його листів до пересилки їх гінцями [1, с. 263]. Гроші, які надходили за листи внутрішньої кореспонденції, записувалися або в загальний прибуток поштового збору, або заносилися в спеціально заведену для цього книгу, відповідно до розпорядження керівництва. Для обліку сум, що надходили від повітової кореспонденції, заводили спеціальну книгу. В ній кожен гінець, який здавав листи, записував кількість наданих ним листів і скільки за встановленою платою ним внесено грошей [1, с. 264].

Для доставки в сільські місцевості казенної кореспонденції та приватних звичайних листів використовувалися також поштові коні, яких утримували при повітових земських судах для роз'їзду чиновників. Умови здачі в утримання пошти при повітових земських судах, кількість кореспонденції, доставленої з її допомогою в сільські місцевості, відпуск засобів на її утримання за рахунок земської повинності регулювалися Міністерством внутрішніх справ [2, с. 51–52].

Покращенню обслуговування сільського населення сприяла створена в 1843 р. в деяких губерніях за проектом комітету для створення загального плану пошт в імперії однокінна верхова пошта, що перевозила звичайну приватну і казенну кореспонденцію між повітовими містами. У 1846 р. Поштовий департамент за представленням губернаторів склав «відомість заснованим і передбачуваним верховим однокінним поштам, в якій зібрані відомості про верхові пошти деяких губерній імперії». Відомо, що в другій половині XIX ст. значну частину поштової кореспонденції в сільську місцевість доставляла земська пошта [2, с. 52].

З відомостей з'їздів мирових посередників про грошові витрати за 1900 р. у Волинській губернії на утримання сільської пошти в повітах витрачено такі суми коштів: Овруцький – 13766,7 крб., Житомирський – 26852,35 крб., Луцький – 20673,67 крб., Дубенський – 19895,98 крб., Ковельський – 21899,78 крб., Володимир-Волинський – 25430,12 крб., Старокостянтинівський – 18518,4 крб., Заславський – 16385,8 крб., Острозький – 13847 крб., Кременецький – 16891 крб., Новгород-Волинський – 23908,62 крб., Ровенський – 19202,56 крб. [10, арк. 2 зв. – 3].

У Волинській губернії в 1900 р. на одну особу утримання сільської пошти припадало 19,9 % від загальної суми зборів. У середньому одна особа сплачувала 21,9 копійок (далі – коп.). Сума в повітах була наступною: Овруцький – 19 коп., Житомирський – 16 коп., Луцький – 45,5 коп., Дубенський – 25,3 коп., Ковельський – 17,7 коп., Володимир-Волинський – 16 коп., Ровенський – 20 коп., Старокостянтинівський – 25 коп., Заславський – 18,8 коп., Острозький – 20,2 коп., Кременецький – 19 коп., Новоград-Волинський – 20,5 коп. [10, арк. 29 зв. – 30].

Думки про поштові операції при волосних правліннях виникли в 90-х рр. XIX ст. і отримали практичне застосування в 1895 р., коли виробництво поштових операцій було організоване при 22

волосних правліннях. В основу цієї нової для волосних правлінь діяльності покладено тимчасові правила про здійснення при волосних правліннях продажі знаків оплати поштової кореспонденції та прийому і її видачі від 29 липня 1894 р. Відповідно до цих правил при волосних правліннях проводили лише декілька операцій: прийом звичайної приватної кореспонденції та її видачу [6, с. 32]. Через певний час цю незручність помітили й самі ж органи адміністрації, тому 21 лютого 1896 р. видано циркуляр під № 11, яким дозволено при волосних правліннях приймати та видавати також казенні листи [11, с. 113–114]. Але й цей дозвіл не задовольнив потреби місцевого населення. Прослідковується декілька причин: значна відстань до найближчого поштового відділення та запропоноване вузьке коло поштових послуг [12, с. 106]. Тому 23 жовтня 1899 р. опублікували розпорядження Міністерства внутрішніх справ під № 150 в «Урядовому веснике» про тимчасові поштові правила. В цих правилах ішлося про те, що волосним правлінням дозволялося здійснювати продаж знаків поштової оплати, а також видавати і приймати просту та рекомендовану кореспонденцію. Згодом, 24 січня 1900 р., затверджено нові правила «Про виробництво поштових операцій при волосних правліннях», які знову були перевидані у 1912 р. [3, с. 460–461]. 21 лютого 1904 р. видано циркуляр, в якому наказувалося при волосних правліннях розширили діяльність поштових операцій. Зробити це потрібно завдяки збільшенню найменувань послуг операцій (було дозволено здійснювати поштові перекази) [1, с. 33].

Виробництво поштових операцій при волосних правліннях розвивалося швидкими темпами. І це зрозуміло, адже сільські жителі, які відправляли і отримували кореспонденцію лише «з okazjiю» з найближчого міста, з цього часу мали можливість користуватися поштою при посередництві волосного правління, де вони за своїми особистими та судовими справами бували якщо не щоденно, то двічі–тричі рази на тиждень. Про їх актуальність свідчить кількість волосних правлінь, які здійснювали поштові операції. У 1902 р. їх в імперії було 88, у 1903 р. – 469, а в 1912 р. нараховувалося 1922. Збільшилася кількість і губерній, де при волосних правліннях відкрили виробництво поштових операцій з 20 в 1902 р. – до 73 в 1912 р. Виробництво поштових операцій при волосних правліннях покладалося на сільську адміністрацію за винагороду від казни. В середньому, кожне волосне правління з виробництвом поштових операцій обходилося казні в 170–180 крб. на рік [3, с. 461–462].

При волосних правліннях обов'язки були розділені таким чином: волосний старшина здійснював загальний нагляд, а волосний писар відповідав за поштові операції. Проте поєднання обов'язків негативно впливало на поштову справу, адже це відволікало від виконання своїх основних обов'язків, а поштові операції займали останні місця у списку зобов'язань членів волосних правлінь [12, с.108]. Прийом та видача кореспонденції у волосних правліннях були платними: за бандероль з періодикою брали 5 коп., за казенну пошту – 1 коп., за приватний лист – 3 коп. Обслуговування клієнтів проводили з 8 – до 14 год. [13, с. 169].

Для того, щоб розширити коло користувачів сільською поштою, уряд вирішив скористатися поштовими станціями. На поштових станціях з 1805 р., де передбачалися посади доглядачів, організували видачу та прийом простої кореспонденції [2, с. 18]. Помітним недоліком цього виду сільської пошти було те, що прості поштові операції проводилися у населених пунктах, що розміщувалися на трактах, залишаючи поза увагою місцевості за ними. У сільській місцевості гальмувала розвиток поштового сполучення й відсутність продажу знаків поштової оплати. Продавати поштові марки при станціях дозволили тільки в 1891 р. [14, с. 48].

Якщо ж місцеві жителі хотіли, щоб замість поштової станції у них було поштове відділення, де були б присутні всі види послуг, вони повинні вкласти в її організацію 195 крб. (з яких 120 крб. на трирічний запас канцелярського приладдя та 75 крб. – на облаштування приміщення). Окрім того, якщо існувала потреба у приміщенні для поштаря, вони мали організувати і це за свій рахунок [15, с. 87]. Звичайно, дотримання висунутих умов залежало від низки чинників: кількість населення, економічний та соціальний розвиток населеного пункту та ін. Як виняток з правил прослідковується наявність заможних жителів, які брали на себе всі затрати по реорганізації поштових відділень.

Зокрема, про наполегливість населення, довготривалість відкриття поштового відділення в с. Ходаки Овруцького повіту Волинської губернії знаходимо відомості у фондах Центрального державного історичного архіву в м. Києві. Село Ходаки знаходилося поряд з навколишніми селами в радіусі 5 верств, де проживало близько 15 тис. населення, а найближча поштово-телеграфна контора – Іскоростень, в 12 верствах. Місцеві жителі, починаючи з 3 квітня 1913 р., просили відкрити тут поштове відділення першої черги [16, арк. 2].

4 травня 1913 р. місцевий священик Василь Юркевич, який подавав це прохання, отримав відповідь, що при відкритті нових поштових закладів, зацікавлені особи надають, зазвичай, наступну допомогу казні: 1) надають безкоштовно на 3 роки приміщення із 4–5 кімнат і кухні, з опаленням і світлом; 2) беруть на себе безкоштовне перевезення пошти до найближчого поштового закладу чи залізно-дорожньої станції упродовж 3 років; 3) вносять одночасно 300 крб.

на обладнання закладу меблями та на канцелярські потреби в найближчі 3 роки. До того ж, с. Ходаки поставили у другу чергу на відкриття поштового відділення (відкриття проводили в залежності від відомостей на цей предмет сум і в порядку черги раніше поданих заяв) [16, арк. 5]. Жителі села 2 липня 1913 р. були ознайомлені з цими вимогами і відразу розпочали роботу щодо вирішення всіх вказаних питань, адже населення відгукнулося одногосно виконати їх, усвідомлюючи важливість цього закладу. Відбувся збір заяв від найближчих сіл за відкриття відділення саме в цьому селі: с. Каленське, с. Зербовщина, с. Чернявки, с. Купча, с. Меднева Слобода, с. Горачов, с. Бардь – більшість з переліком та підписами місцевого сільського населення [16, арк. 4].

Лише 24 січня 1914 р. вирішено відкрити поштове відділення в с. Ходаки, оскільки воно було центральним і зручним пунктом для всього району. Відкриття закладу на той час відповідало потребам місцевого населення та інтересам казни [16, арк. 47]. 1 лютого 1916 р. в с. Ходаки відкрито поштове відділення. Окрім цього, жителі розпочали наполегливо просити також про відкриття телеграфу [16, арк. 117].

У середньому витрати в 1902–1913 рр. на одну поштову установу становили 383 крб. Адже щоб її відкрити, необхідно було вкласти чималу суму коштів. Зазначимо перелік меблів, господарських речей та інших предметів, необхідних для відкриття закладів: ікона, портрет государя імператора, бар'єр ясенювого дерева, стіл ясенювого дерева для сортування та закладення простої кореспонденції, такий же для прийому та закладення страхової кореспонденції, стіл для прийому і ведення книг поштового виробництва, стіл для канцелярських потреб, стіл із соснового дерева для приготування батареї, шафа з ясенювого дерева для сортування і зберігання простої кореспонденції, така ж із полицями для зберігання інструкцій, справ з поточною перепискою і звітністю, незадіяних книг, телеграфних бланків та катушок стрічки, така ж із полицями для зберігання повісток, переліків та новин, підготовлених до висилки в контрольну палату, така ж для зберігання задіяних книг, оправдальних до них документів, архівних справ та інших документів про грошові та посилючі кореспонденції, така ж для зберігання інструментів та іншого приладдя, скриня дубова чи ясенюва для зберігання страхової кореспонденції, бланків, асигнацій і знаків поштової оплати, така ж для зберігання посилок, стілець ясенювого дерева, табурет з ясенювого дерева, ліжко із круглого заліза, диван з ясенювого дерева, полиця батарейна із дерева, щільна штора і ясенювий карниз, вішалка настінна з ясенювого дерева, відро залізне для води, кружка для води, рукомийник мідний з тазом, лампа керосинова столова, підсвічник мідний [17, арк. 43–44 зв.].

Державна Дума в 1913 р. висунула побажання, «щоб при волосних правліннях і, по можливості, при всіх залізно-дорожніх станціях були організовані операції прийому і відправки всякого роду кореспонденції та посилок, а також переказу грошей» [4, с. 853]. З цього можна зробити висновок, що правління надавало особливого значення здійсненню поштових операцій при таких закладах, вважаючи, що цим шляхом можна наблизити пошту до населення і надати жителям сільської місцевості можливість відправляти і отримувати кореспонденцію найбільш зручним і дешевим способом.

Такі ж погляди мало і поштове відомство, яке досить уважно відносилося до всіх клопотань волосних сходів і місцевого губерньського керівництва про відкриття виробництва поштових операцій при волосних правліннях, і щорічно збільшувало їхню кількість, яка на 1 травня 1913 р. складала 2222. У справі відкриття в широких масштабах поштових операційна станціях залізничних доріг та при волосних правліннях затримки траплялися через незалежні від поштово-телеграфного відомства обставини, а саме через губерньську та залізно-дорожню адміністрацію [4, с. 853]. Що стосується губерній, при волосних правліннях яких відкрилися поштові операції в 1913 р., то їх кількість становила 2, з яких одна – Подільська губернія, – на Правобережжі [4, с. 853]. Стосовно фінансового питання справи, за виробництво поштових операцій керівні особи волосних правлень, або ж волосні писарі, отримували винагороду в розмірі 100–120 крб. Окрім того на кожне волосне правління виділялося 40 крб. на рік на канцелярські потреби. Загалом, на 1 травня 1913 р. витрачено 391,240 крб., це в середньому 176 крб. на кожне волосне правління, тобто сума, як і за попередній 1912 р. [4, с. 858].

Залізничні дороги надавали поштовому відомству значну допомогу у досягненні можливості швидких поштових відносин, а залізно-дорожні станції сприяли поштовому відомству у поширенні мережі поштових закладів. З часу встановлення залізно-дорожнього руху повсюдно відкривалася видача простої кореспонденції, яку отримували залізно-дорожні агенти безпосередньо із поштових вагонів. У 1868 р. кількість таких залізно-дорожніх станцій складала 331. Згодом поштово-телеграфне відомство скористалося залізничними станціями для створення при них прийому і видачі кореспонденції різного роду, створивши з цих станцій допоміжні поштові відділення. Однак поштове відомство мало певні перешкоди: кількість залізно-дорожніх станцій з виробництвом поштових операцій знаходилася в прямій залежності від залізничного будівництва і прокладання

нових ліній [3, с. 466]. Поштово-телеграфне керівництво наприкінці XIX ст. поклало надії на залізничні станції щодо поширення поштового зв'язку у сільській місцевості: розглядалися питання організації простих поштових операцій на залізничних станціях. Філателіст А. Ільштейн назвав їх «територіальні поштові відділення при залізничних станціях» [18, с. 49].

24 січня 1900 р. видано закон, згідно з яким організувалися поштові установи на залізничних станціях та визначалася їх діяльність. Залізничні станції надавали досить невеликий перелік поштових послуг (видача та прийом простої кореспонденція і рекомендованих листів), а за законом від 21 лютого 1904 р. дозволили й видачу та прийом поштових переказів [6, с. 33]. Потрібно зазначити, що поштово-телеграфне керівництво, перш ніж відкрити таку установу, звертало увагу на економічну доцільність, адже це мінімальні витрати та ризик при максимальній прибутковості. Головне управління пошт і телеграфів також не було проти того, щоб на відкриття цих установ вносили кошти зацікавлені місцеві жителі [1, с. 255]. Установи при залізничних станціях, які утримувало населення, на 75% забезпечувалися опаленням і освітленням та на 90 % приміщенням. Окрім цього, на кожну поштово-телеграфну установу жителі сплачували близько 6,67 крб. на рік, а на пошту – у середньому 81,71 крб. (різниця виплат тому, що за рахунок держави купувалося технічне обладнання у поштово-телеграфні установи).

Хоч кількість залізничних станцій з виробництвом поштових операцій з кожним роком збільшувалася, проте кількість волосних правлінь з такими ж послугами була більшою в 4 рази. На 1902 р. кількість залізничних станцій, які надавали поштові послуги, складала 32, а в 1912 р. – 534 [3, с. 467]. Виробництво поштових операцій на залізничних станціях обходилося казни в середньому в 2 рази дорожче, ніж при волосних правліннях, і складало 360–400 крб. на рік. Загалом, витрати казни на виробництво поштових операцій на станціях залізничних доріг та при волосних правліннях перевищували 0,5 млн крб. на рік [3, с. 470].

Щодо залізничних станцій, на яких проводили поштові операції, на їх утримання станом на 1913 р. витратили 229,060 крб., що в середньому складало 400 крб. на кожну станцію. В дійсності ця сума коливалася від 200 – до 500 крб., а іноді й до 1000 крб. Таким чином, виробництво поштових операцій на кожній залізничній станції обходилося в середньому в 2,5 рази дорожче, ніж при волосних правліннях. Загалом, на виробництво поштових операцій при волосних правліннях і на станціях залізничних доріг у 1913 р. казна виділила 640 тис. крб., тобто на 80 тис. крб. більше, ніж за попередній 1912 р. [4, с. 859].

Отже, зі створенням виробництва поштових операцій на станціях залізничних доріг та при волосних правліннях поштове відомство стало на шлях у питанні наближення пошти до населення. Це призвело до збільшення кількості поштових закладів і дало можливість всім прошаркам населення мати більші зручності в користуванні поштою. Вважалося, що поштові операції при поштових та залізничних станціях, волосних правліннях разом мали б забезпечити сільське населення поштовим зв'язком, який відповідав би часу. Проте, як свідчить зазначений матеріал, цього не трапилося. Поштові установи з повним переліком послуг у провінціях сягали недостатньої кількості.

Таким чином, уряд Російської імперії, спостерігаючи незабезпеченість жителів сіл поштовим зв'язком, застосовував заходи щодо розширення поштової-телеграфної мережі в провінції. Втім відсутність чіткого й багатонадійного плану відносно форм та методів функціонування пошти у сільській місцевості сформувала кілька підвидів сільської пошти. Все ж незабезпеченість стандартним механізмом функціонування та сферою послуг вносило розлад у їхню діяльність. Саме тому ніякий із підвидів сільської пошти не зміг самотужки вирішити питання забезпечення сільських жителів цілісним поштовим зв'язком.

Список використаних джерел

1. Соколов Н. И. Об учреждении в России сельской почты / Н. И. Соколов // Почтово-телеграфный журнал. – Отдел неофициальный. – 1897. – Февраль. – С. 254–266.
2. Соколов Н. И. Почта и телеграф в XIX столетии / Н. И. Соколов // Министерство внутренних дел. Исторический очерк. 1802–1902. – [Приложение второе]. – СПб.: Типография министерства внутренних дел, 1902. – С. 1–123.
3. Яворский Н. Д. Почтовые операции при волосных правлениях и на станциях железных дорог за последние десятилетие 1902–1912 гг. / Н. Д. Яворский // Почтово-телеграфный журнал. – Отдел неофициальный. – 1913. – Июнь. – С. 460–470.
4. Яворский Н. Д. Почтовые операции при волостных правлениях на станциях железных дорог в 1913 г. / Н. Д. Яворский // Почтово-телеграфный журнал. – Отдел неофициальный. – 1913. – Декабрь. – С. 852–861.
5. Яворский Н. Д. Развитие сети почтово-телеграфных учреждений в 1916 г. / Н. Д. Яворский // Почтово-телеграфный журнал. – Отдел неофициальный. – 1917. – Январь. – С. 44–64.
6. Бизина В. Г. Из истории украинской почты (К 225-летию Киевского почтамта) / В. Г. Бизина. – К., 2000. – 91 с.
7. Федорченко О. В. Розвиток поштового зв'язку в Таврійській і Херсонській губерніях наприкінці XIX – на початку XX ст.: дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Федорченко Олег Володимирович; Херсонський національний технічний університет. – Херсон, 2011. – 387 с.
8. Галич Н. В. Розвиток поштової справи в Україні у XIX – на початку XX ст.: дис. канд. іст. наук: 07.00.01

/ Галич Наталія Василівна; Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2012. – 210 с. 9. Об учреждении в России земской почты // Почтово-телеграфный журнал. – Отдел неофициальный. – 1897. – Август. – С. 823–848. 10. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАЛ України), ф. 442, оп. 701, спр. 383, 53 арк. 11. Циркуляр начальника ГУПиТ о производстве волостными правлениями приема и выдачи казенных писем // Почтово-телеграфный журнал. – Отдел официальный. – 1896. – № 3. – С. 113–114. 12. Лурье Ф. Черные кабинеты / Ф. Лурье // Родина. – 1991. – № 9–10. – С. 106–108. 13. Извлечение из правил почтовых сношений, почтово-телеграфные округа, отделы перевозок почт, почтово-телеграфные и почтовые учреждения, волостные правления и железнодорожные станции, производящие почтовые операции, и почтовые вагоны / Сост. под ред. И. И. Рклицкаго. – СПб.: Тип-фия Министерства путей сообщения, 1909. – С. 169. 14. Об установлении продажи знаков почтовой оплаты на конных почтовых станциях // Почтово-телеграфный журнал. – Отдел официальный. – 1912. – № 5. – С. 47–48. 15. Сборник постановлений и распоряжений по почтово-телеграфному ведомству. Внутренняя служба в почтовых учреждениях. [В четырех частях] / Составил А. Аскарханов. – Самара, 1910. – 144 с. 16. ЦДАЛ України, ф. 696, оп. 1, спр. 336, 117 арк. 17. Державний архів Житомирської області, ф. 628, оп. 1, спр. 1, 194 арк. 18. Ильштейн А. Железнодорожная почта России / А. Ильштейн // Филателия. – 1992. – № 11. – С. 47–49.

Юлія Ризник

ОРГАНИЗАЦИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЕЛЬСКОЙ ПОЧТЫ ПРАВОБЕРЕЖЬЯ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – ВНАЧАЛЕ XX ВВ.

Автор статьи рассмотрел и проанализировал особенности организации и деятельности сельской почты Правобережья во второй половине XIX – начале XX вв. Исследованы формы и методы функционирования почты в сельской местности, ее подвиды. Раскрыты вопросы работы волостных правлений с простыми почтовыми операциями и почтовых пунктов при волостных правлениях, их особенности и различия. На основе имеющейся источниковой и историографической базы охарактеризованы осуществления почтовых операций при почтовых и железнодорожных станциях.

Ключевые слова: сельская почта, волостные правления, почтовые и железнодорожные станции, почтовые операции, Правобережная Украина.

Yulia Riznyk

STRUCTURE AND FUNCTIONING OF RURAL POST OFFICES OF THE RIGHT-BANK UKRAINE IN THE SECOND HALF OF XIX – BEGINNING OF XX CENTURY

The author of the article has reviewed and analyzed peculiarities of the structure and functioning of rural post offices of the right-Bank Ukraine in the second half of XIX – beginning of XX century. Forms and methods of postal operation in rural areas, as well as post office subdivisions, have been studied. The performance of elementary postal operations by district governance (volost) and its post offices, their features and differences have been brought to light. Based on the available sources and historiographical data, postal operations at postal and railway stations have been characterized.

Key words: rural mail (post offices), district governance (volost), postal and railway stations, postal operations, Right-Bank Ukraine.